

XIV 411

YU ISSN 0456—0689
UDK 886.1/6+808.1/2:37

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ВУК У СВОМЕ И НАШЕМ ВРЕМЕНУ
— двеста година од рођења Вука Стефановића Караџића —

ИЗ САДРЖАЈА

Живојин Станојчић:
Вук Стефановић Караџић као граматичар

Милорад Дешић:
Школска лексика у Вуковом речнику

Слободан Ж. Марковић:
Књижевни погледи Вука Стефановића
Караџића

Владимир Бован:
О горанским народним песмама

Љиљана Бајић:
Методички приступ шаливој народној новели
„Еро с онога свијета”

Митар Пешикан:
О данашњем стању нашег књижевног језика

1-2

1987.

БЕОГРАД

Митар Пешикан (Београд)

ОТВОРЕНА ПИТАЊА НАШЕГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА УОЧИ ВУКОВЕ ГОДИНЕ

Прољетошњи међурејублички разговори и прелиминарни договори у организацији политичких тијела, у којима су учествовали и неки лингвисти и други филолози, били су можда побудили неке наде да ће се кренути с мртве тачке у правцу договорног регулисања отворених питања нашег књижевног језика. Сада, кад су се појавиле двије опсежне књиге о ХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ (о творби рјечи С. Бабића и синтакси Р. Катичића), а за њима правописни приручник двојице хрватских лингвиста — учесника у загребачким разговорима, разумљиво је што нас лингвисте питају како то треба оцијенити и на чему смо. Већ и професионално смо дужни да одговарамо, а за потпунији одговор потребно је шире и општије дефинисати нашу језичку ситуацију, друштвену проблематику нашег књижевног језика.

Устројство друштва и језик

Кад се прије тридесетак година, још за Белићева живота, пошло путем Новосадског договора, путем израде заједничког правописа (умјесто дотадашњег Белићевог и Боранићевог, којима су се били придружили и неки Вуковићеви огледи), путем заједничке израде рјечника и заједничког термилошког рада — пошло се у ствари јединим путем који је био сагласан са тадашњим и каснијим устројством наше друштвене заједнице. Јасно је, наиме, да је сам начин њене конституисаности подразумијевао да је у четири наше рејублике један вишенационални језик.

Истина, наш се језик од других вишенационалних разликује по томе што никад није био потпуно уједињен и јединствен, него у неким видовима и обиљежјима језичког израза само обједињен, обухваћен оквирном стандардизацијом. То је начелно пружало двојаке могућности за оријентацију и начин на који ћемо ући у модерно доба, у другу половину стољећа.

Прва — да се он негује и развија као један језик. А то значи: поштовање наслијеђених и укоријењених двојстава али не и њихово множење, зато што би се језик из система претварао у конгломерат, у згомилану а не обједињену материју, и зато што би нарастање разлика практично онемогућило измијешане људе да истовремено буду у језичкој и културној заједници и са својим народом и са суграђанима у рејублици. Подразумијева се сама по себи, као основно људско право у језику, потпуна слобода избора стандардизованих језичких средстава, која би с једне стране, снагом навике и опредјељења, значила одржавање укоријењених језичких разлика, али би с друге стране, у

результату природног додира и привикавања, водила и неутрализацији понеког двојства, спонтаном уједначавању појединих, макар и небитнијих разлика.

Друга је могућност била градити и развијати књижевне језике на наслијеђеном двојству, ма куда то одвело. А то би значило један углавном на српској изражајној традицији и њеним обиљежјима; само што при томе треба имати у виду да је она, једнако као и у Војводини и ужој Србији, аутентична и изворна и у Црној Гори (гдје се језик звао српски и после рата, све док ради јединства није и у Србији и тамо прихваћен термин „српскохрватски“); да је она, сагласно својој вуковској и говорној основи двоизговорна (екавица и ијекавица), као и да је — сагласно културној отворености која јој је својствена — постала и двоазбучна (ћирилица и латиница). И други књижевни језик углавном на хрватској изражајној традицији и њеним обиљежјима, што се у наше дане и реализује.

Те традиције, разумије се, нијесу биле изоловане и „чисте“, него су имале узајамности и преливања још од ћирилометодских времена, али су имале и довољно диференцираног и неједнако усмјераваног да је био лингвистички могућан и двојни смјер даљег развоја; с тим што је тешко и у мислима дочарати како би се то на демократичан и практично могућ начин и извело у нашем етничком сплету. А ма како се смислило, сигурно је да би остајао дио простора и живља гдје се та двојезичност уопште не би могла примијенити.

Наше посљератно друштво није одмах декларативно и изричито одбацило ову другу могућност. Чак се у формулацијама разних надлештава и форума оперисало терминима „српски језик“ и „хрватски језик“, на што нас је недавно подсјетио загребачки ЈЕЗИК (књ. 33, св. 2) — прибирајући такве формулације као аргументе за посебни хрватски књижевни језик, за који се овај часопис опредјељује већ самим насловом: „часопис за културу хрватскога књижевног језика“. У огњу ослободилачког рата Срби у Хрватској били су стекли и неке инструменте (гласила, тијела), какви би се свакако — и овдје и у другим мјешовитим срединама — даље развијали да се ишло путем посебних националних књижевних језика.

Али је педесетих година у устројству наше заједнице већ јасно искристалисано опредјељење за један језик у четири републике. Устројство друштва не значи само подјелу на републике и аутономије, него сав онај културни и друштвени инструментаријум који је нужен кад се признају посебни национални језици. Шта он значи — можемо видјети на примјеру наших Русина, којих има ваљда тридесетак хиљада, али имају недјељни лист, часописе (један општији културно-књижевни и један научни), затим дјечји лист, уџбенике и приручнике, друштво за русински језик и факултетску катедру и још низ инструмената — и то све не зато што они не би знали српски или хрватски, него зато што имају право на свој језик и израз.

Ништа ни слично није развијано рецимо за Србе у Хрватској, којих је било ваљда двадесет пута више него Русина, такође ни за Хрвате у Војводини или Боки, и уопште за наше народне огранке гдје се набу у мањини. И ни у једном тренутку, бар од педесетих година, нико од утицаја и моћи није ни помишљао да понуди такав инструментаријум који би омогућивао његовање својега језика и у условима националног језичког дијелења. И зато је пука декларативност (иако је позитивно што бар декларативно тога има), а не никаква стварна могућност и стварна понуда, кад се поједини заступници ХРВАТског КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА изјашњавају да ће сам српски народ у Хрватској одлучити како ће се односити према хрватском књижевном језику, посебно конституисаном.

Етнички чисте средине

Да се наставило путем трасираним заједничким правописом, не би ни били нужни такви инструменти за посебну језичку културу. Право на свој језички израз, под условом да се успостави и одржава пуна толеранција, свако је могао одржавати у оквиру заједничког језика и заједничког оквирног стандарда, који поштује разноликости и оставља могућности слободног избора. Као што нијесмо наслиједили етнички „чисте“ средине нити имамо икаквог права (осим права цунгле) да их стварамо, тако немамо право ни на етнички чисти језички израз са искључивим територијалним монополем.

За наставак тога пута, међутим, било је потребно не само његовање климе толеранције и сарадње, наставак заједничког рјечничког и терминолошког рада, него и одржавање надлежности правописне комисије, систем њеног повремениог (нпр. петогодишњег) поновног сазивања, у ажурираним персоналном саставу (по принципу прве комисије: тијело састављено од најистакнутијих лингвиста, разумије се са широком друштвеном подршком), да доради што треба и унесе корекције које се у животу језика покажу оправданим и нужним.

Умјесто тога, дошло је до добро упамћене **ДЕКЛАРАЦИЈЕ**, а убрзо и до фронталног напада на заједнички рјечник. Напад на рјечник нагнао је и нас београдске и новосадске лингвисте да уђемо у јавну полемику, бранећи право рјечника да дође до краја и бранећи принципе које смо некад били заједнички утврдили. Испрва су и друштво, јавност, политичка власт пружили отпор том програму дијељења нашег језика, али је томе стављена тачка уставном реформом и доношењем републичких устава.

Устави и језик

Републички устав Хрватске је, наиме, усвојио и прогласио да је у Хрватској у јавној употреби хрватски књижевни језик, а пошао је и битан корак даље — проглашујући тај хрватски књижевни језик за стандард и Срба у Хрватској. Чуло се недавно да и Уставни суд СФРЈ има представке о томе и да се поставља питање сагласности те одредбе са основним уставним начелом о праву људи на свој језик. За ово, наравно, има мјеста (не треба бити правник да би се то видјело), а питање је зашто се та расправа није повела благовремено, одмах у почетку, још прије него што је утврђена онаква формулација у уставу СР Хрватске, вјероватно далекосежнија и радикалнија него што је мислио и желио бар дио оних који су је изгласали.

Јер не тражимо ни од југословенских Мабара, Алабанаца, Словака, Италијана и др. да говоре друкчије него њихови народи у цјелини, па откуд је онда логично и уставно да се од Срба у Хрватској тражи у јавној употреби **ХРВАТСКИ** књижевни језик? Створен је, неслагасним формулацијама републичких устава, терминолошки апсурд, да се на једној страни језик зове **ХРВАТСКИ** а на другој **СРПСКОХРВАТСКИ**, као да српски језички израз нема право на исти ранг као и хрватски; а одатле су проистекле и оне гротескне формулације у уводном табаку Енциклопедије Југославије (на којим ће се наводним језицима писати прилози из појединих република, уп. Наш језик XXV, 265—268). По тој републичкој уставној одредби испада противуставно ако Срби у Хрватској говоре као и њихови сународници на другој обали Уне или Саве (да и не говоримо о другој обали Дунава), и не само као сународници него и као други судионици истог језика.

Хрватски републички устав није дефинисао шта практично значи **ХРВАТСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК** (сем општом формулацијом), него је то остало на разраду лингвистима и на примјену језичким и просвјет-

ним службама. У тој разради и примјени ово никако није схваћено само као питање имена, нити је хрватски језик остао по садржају рецимо оно што је био за двојезични рјечник Јулија Бенеша, који га је назвао „хрватско-пољски“ (тј. без српскога имена), али су у њему ипак нашле мјесто ријечи *ко*, *шта*, *хемија*, *хроника* итд.

Напротив, у тој разради и примјени уобличила се једна врло искључива национална норма, у којој је шира јавност више уочавала неке необичне ријечи које се уводе (рецимо *Еуропа*), а много је битније шта та норма искључује и сузбија. То је норма и пракса која нехрватску језичку материју искључује из обраде, просвјетне информације и кодификације. Она нпр. долази до изражаја у граматички намијењеној и просвјети гдје се уопште и не помиње да постоји књижевна екавица, а међу заменицама не постоји *ко* и *шта* (в. Наш језик XXIV, 74—80). Та норма у неким другим својим испољавањима жигосе као појаве ван тог књижевног језика, које немају мјеста у њему, и такве обичне ријечи као што су *аутопут* (једнако и *ауто-пут*), *безбједан*, *бувљи*, *чаршав*, *часовничар*, *ћутати*, *дејство*, *демократија*, *добити*, *циновски*, *бубриште*, *хришћанин*, *хроника*, *јагње*, *језички*, *Кипар*, *парче*, *пиринач*, *подозрење*, *подстицај*, *подухват*, *поморанца*, *поруџбина*, *посластичар*, *пречник*, *предохрана*, *предсказати*, *предуприједити*, *предузеће*, *пријем*, *приљезан*, *снабдјети*, *сујетан*, *сунђер*, *тачка*, *убиство*, *убједљив*, *упијач*, *уплитати*, *управник*, *утицајан* — и многе, многе сличне.

Јасно је да је таква језичка норма потпуно неупотребљива у свакој нехрватској националној средини, такође (ако се поштују људска права) у мјешовитој средини, лишеној практичне могућности да томе супротстави друкчија вредновања и обраде. Таква норма, у комбинацији са територијалним монополом, претвара језик из средстава споразумијевања у оруђе асимилаторног притиска, из поља заједничког духовног живота у попрште и арену. Неизбјежан је онда и отпор људи којима се то намеће, као и отпор народа чији се огранци таквим поступком отуђују и одсијецају од језичке и културне заједнице.

Показало се чак да је префорсираност такве праксе, претјерана програмираност, преимпрегнираност израза националном бојом изазвала отпоре и у самој хрватској средини, да су људи осјетили како им та програмираност спутава слободу израза и отуђује језик. Несумњиво је и право те средине да пружи отпор оваквој језичкој политици, и не само право него и посебна одговорност да се језичка политика врати у оквире толеранције, демократичности и уважавања обзира које намеће вишенационални карактер нашега језика и национална измијешаност. — У сваком случају, ова посљедња полемика (која је претходила загребачким међурејубличким разговорима) потекла је мимо лингвиста из Србије. Ми смо фактички одустали од полемике (осим што смо каткад понешто углавном информативно рекли о језичким приликама и сопственом ставу) чим су утврђене оне уставне одредбе, чим смо дошли у ситуацију да бисмо се, ако не прекинемо, морали спорити са системом, са уставним рјешењима, макар и контрадикторним са основним уставним начелима; а то би свакако значило и претварати се у „глинене голубове“, или у најбољем случају служити за поткусуривање у балансираним симетричним осудама.

Симетрије, заправо, нема. Ми у српској лингвистици, нормативној и другој, не искључујемо хрватску језичку материју, залажемо се за свестрану школску информацију о нашем језику, залажемо се да се свако сам одлучује за *ко* или *тко*, *воз* или *влак*, *троугао* или *трокут*, *наравно* и *леп* или *лијеп*, да ничија црвена оловка то не смије мијењати у туђем тексту, да се кад можемо бирати између двије приближно једнако обичне изражајне могућности не опредељујемо против оне која спаја. Залажемо се против монопола етнички чистог израза, за климу толеранције, у којој нам неће сметати ако наш суграђанин говори мало друкчије од нас него ће нам сметати ако га доведемо у ситуацију да

говори под притиском, да зазире од слободног избора књижевних изражајних средстава, бојећи се да му се то не схвати као некаква нелојалност или изазов. — Кад би међу лингвистима (ма куда вукле друге снаге) у свему овоме постојала симетрија, а прије свега у погледу омогућавања људима да слободно његују језик и израз свога народа (и других истојезичких), биле би наше језичке прилике знатно мање оптерећене, бар се не би блокирале могућности професионалне сарадње на пољу језичке културе.

Све ово никако не значи да су узроци и узрочници оваквог стања нашег језика само у Хрватској. Сва је прилика да се ни тамо ствари не би овако развијале да је у друге три републике показана јасна воља да се чува достигнути степен језичког јединства, да се заједничка норма договорно допуњава и осавременује, да се стално држи актуелним — и као сопствено правило и као захтјев свима — слобода избора стандардних изражајних средстава и обавеза свестране информације у про-свјети. — Да је тога било, вјероватно би се и кормилари језичких програма у Хрватској замислили колико им је угодно да испловљавају из заједничких вода.

И у другим срединама, укључујући и Србију има тенденција према националној или територијалној норми, које не треба потцјењивати; само се, за разлику од СР Хрватске, нијесу утемељиле у законодавству и нијесу захватиле стварну, озбиљну лингвистику и постале њен смјер рада.

О свему овоме досад говорили смо не ради некаквог истјеривања правде и копања по прошлости, него да бисмо предочили сложену друштвено-политичку компоненту наших језичких спорова и трвења. Ово лингвисти, макар се њихова већина оријентисала одговорно и конструктивно, никако не могу сами ријешити, они у рјешавању тога могу само помагати или одмагати. Од одлучног и истрајног дјеловања укупних друштвених снага зависи хоће ли се живот нашега језика у нашем друштву вратити у нормалне токове; а прије свега хоће ли језичка толерација, слобода израза и право школске младежи на неокрњену и недискриминисану информацију о свом језику бити неприкосновена правила друштвеног живота.

Плодови сепаратног третмана заједничког језика

Било да узимамо у обзир историјат проблема, било да размишљамо о приликама без обзира на њега — битно је на чему смо данас.

Иако смо сматрали за нормални оквир свог рада и дјеловања књижевнојезичку сербокроатистичку (нормативну, стандардну и описну, информативну), нашли смо се пред свршеним чином конституисане и остварене посебне кроатистике. Поред великог броја партијалних прилога у том правцу, њени синтетички ослонци су ранија Приручна граматика сада ове двије тематске граматичке књиге (посвећене творби ријечи и синтакси), за којима се најављују и друге, а реферисано је на једном скупу у Сарајеву да раде и на хрватским терминологијама.

Очигледно је у хрватској лингвистици, језичкој култури и уопште друштву веома снажна и истрајна оријентација на национално језичко нормирање, које се комбинује с републичком примјеном, претварајући национални језик у државни. Снага и утицајност такве оријентације и довела је до онакве формулације у републичком уставу и до њеног већ врло дугог одржавања — а и до њених плодова. Та је норма готова ствар и спроводи се са високим степеном досљедности и дисциплине.

На другој страни, на културном простору преовлађујуће источне, традиционалне српске варијанте (а то у пуној мјери погађа и Босну и Херцеговину, гдје се варијанте сусрећу и укрштају), у ишчекивању при-

лика за договорно нормирање, дошло је до потпуне парализе нормативистичког рада. То је довело до велике запуштености нормирања и нормативног хаоса у неким битним елементима језичке културе, који подсјећа на предвуковско славеносрпско доба; до произвољности, олаког прекрајања и реформаторске самовоље појединих новинара, писаца стручних и других утицајних јавних текстова; до тенденција даље дезинтеграције и растакања нашег књижевног језика као цјеловитог система.

До растакања ће неминовно и доћи ако се продужи овакво стање, или ако се на њега буде реаговало само у републичко-покрајинским оквирима и у оквирима појединих установа и дјелатности. Утврђивање норме сложено је, понекад и врло тешко, и међу начелним истомишљеницима у погледу језичке политике, јер различита рјешења могу имати своју логику, своје разлоге и противразлоге, које поједини стручњаци неједнако уочавају и оцјењују. Зато би необједињено нормирање, а и даље препуштање стихији, неминовно водило стварању варијантних разлика и кад оне немају никаквог ослоњаца ни у језичкој подлози ни у свјесном одређивању друштва; водило би републиканизацији и покрајинизацији, професионалном и сталешком раслојавању језичких узуса, уопште растакању и подривању цјеловитог нормативног система, и то сад — кад модерно доба све више тражи стандард, ред, усаглашеност.

Домети једног правописног приручника

На Сајму књиге (у одјељку загребачке „Школске књиге“) сачекао нас је *Правописни приручник хрватскога или српскога језика* В. Анића и Ј. Силића, луксузно опремљена књига на преко 700 страна. — Шта нам доноси приручник А—С (да тако скратимо опширни назив)?

Најкраће: иако самим двочланим именом језика и неким елементима садржаја и стилизације ублажава екстремна национална вредновања и формулације, приручник А—С не мијења битно створену ситуацију, него — снабдјевен заштитним знаком Школске књиге и овлашћеног републичког тијела — омогућује да се уз њега настави пракса стабилизације државног хрватског књижевног језика, национално програмираног; он, међутим, ремети и компликује могућност договорног осавремењивања правописне норме, сугерисаног у закључцима загребачких разговора, јер су се аутори умјесто предвиђеног заједничког рада одлучили на посебно нормирање и предавање рада јавности.

Аутори приручника се у уводу ограничавају да је то изведбени правопис, којему је задатак да „описе стање правописа у оквиру књижевнојезичког израза какав је у употреби у СР Хрватској“. Текст је, међутим, формулисан не као дискусија и опис, него као одредбе и прописи, као правопис. Неке појединости:

— Правилем „Точка се пише на крају бројке кад значи редни број“ дезавуише се одредба из 1960. године да се тачка не пише иза римских бројева. Функционална мотивација те одредбе била је растерећење текста од сувишне графике, а друштвена мотивација — тражење средњег рјешења између дотадашње Белићеве и Боранићеве норме. Овим се приручник А—С враћа на Боранићево правило, а у истом је смјеру (иако нимало крупна ствар) враћање на писање скраћене титуле др. са тачком. Чисто правописне разлике биле су 1960. године сведене на двије (футур и страна имена), а овим се опет умножавају.

— Умножавају их и друге одредбе приручника А—С, од којих неке изазивају готово невјерицу. Рецимо, да се сложени редни и збирни бројеви (и збирне именице) пишу састављено: *двадесетпетеро, стопедесетдруги, тисућдеветстоосамдесетпрве, милијунтисућседамстоосамдесетпети* (тако пише!); или, да се *пута* (и *пут*) пише састављено са претход-

ном ријечју: *осампута, десетпута* (и *некипут, покојипут*). Ово су примјери, а има дакако још спорних новина и разрада, за које би добро било да су прошле процес договарања и ради квалитета рјешења, а не само из друштвених разлога. Неке могу збунити неупућене, као проглашење *љ* у ријечима типа *љепота* за двосугласничку групу, исто и *њ* у *њезан* (док им се у типу *љут, његов* признаје да су једноструки сугласници); значи ли то да се у ћирилици пише „лјепота”, „нјеговати”?!.

— Доста простора посвећено је транскрипцији туђе ономастике, у њој и људских и мјесних имена из језика који имају латиницу као основно писмо или помоћни систем. То је у Хрватској, будући да се ова имена практично редовно пишу изворно, другоразредни проблем у поређењу с другим републикама, гдје је прилагођено писање (транскрипција) у свакодневној употреби, а од њега зависи смјештај имена у лексиконима и свим другим алфабетским текстовима. Доиста је онда мимо логике (и не само логике) да се оваквој материји, неупоредиво битнијој за друге републике, једнострано кроји и прекраја норма, без консултације лингвиста изван Хрватске; да се нпр. умјесто писања имена по Правопису из 1960. г. какво је чешко *Катја* или пољско *Зосја* и *Сјемирацки* уводи „Ката”, „Зоша”, „Шемирадзки”. На примјеру сада двије најактуелније скупине имена — из португалског (Португалија, Бразил, Ангола, Мозамбик) и кинеског језика — видимо да понуђена рјешења у неким елементима представљају корак назад у односу на досадашњу дискусију, а и на неке побоље новинарске импровизације, те пријете да још повећају забуну. За португалски језик (супротно нпр. сугестијама из елаборације организоване у БиХ) даје се рјешење (типа *Порту, Сау Паулу* итд.) које се коси са створеном традицијом и води тешкоћама у промјени ријечи. За кинески се, опет, реанимира (као дублет) једна од најпромашенијих идеја из досадашње дискусије — да се кинеска сугл. аспирација представља словом *x* (слична аспирација постоји и у њемачком, али не пишемо „Пхетхер”, „Кхатхарина”); резултат су ликови типа *Пхенг Пхај*, или *Кхунг Ђхју*.

И испред рјечничког дијела аутори се ограбују у смислу да уношење или неуношење ријечи у рјечник не значи ни препоруку ни осуду. Ипак дјелује као извјесно ублажење испољаваних крутости чињеница да су у рјечнику нашле мјеста (неутрално, ни препоручене ни осуђене) и неке ријечи које нијесу у милости искључивијих националних вредновања, као *аутопут, безбједан, чаршав, часовничар, октобар* и др. — Али супротан утисак оставља изостављање из рјечника ријечи типа *ко, неко, демократија, бирократија, хришћанин, хришћанство, хирургија, хроничан, убица* и *самоубиство, бува* и *бувљи* итд. (а унесене су њихове паралеле *тко, нетко, демократија* итд. — све до *бушји*); нема у рјечнику ни екавских ликова (уопште).

Садржај, дакле, много ужи од наслова, преузак и за републичке оквири. Јер како може задовољити просвјетне и културне потребе бар српског дијела корисника, кад им се нпр. поред *тко* није могло предочити и *ко*, што имају и у својим говорима, и у Вуковом рјечнику, и у потоњој јавној и домаћој ријечи свога народа, и не само свога (за утјеху предочава им се „Кхунг Ђхју”, поред *Кунг Ђју* или *Kong Qiu*). Не своди ли се тиме онај дометак „или српски” („... хрватскога или српскога језика”) на најлепницу без садржаја?

Укратко: сувише је једностраног и суженог у овом приручнику, а и недовољно провјереног и одмјереног у стручном нормативистичком смислу, да би могао успјешно вршити просвјетну мисију која му се намјењује. Никако не мислим овим да га је требало спријечити или забранити; да му је стварни садржај објављен у оквиру каквог дискусионног материјала, могао је бити користан дио елаборације. Шта се постигло, уосталом, забраном ранијег „Хрватског правописа”, који се штампа у иностранству, свакако и уноси у земљу и налази ревносне примјениваче, а будући да је забрањен не можемо га подвргнути нормалној кри-

тичкој дискусији, а и искористити као дио елаборације. Али за просвјетну намјену, ако један језички приручник не пружа бацама неизрезане битне податке о језику њиховога народа (и других истојезичких), престаје бити просвјетитељско средство и огрешује се о васпитне императиве, у којима је увијек битно развијање смисла за толеранцију, обзирност и поштовање права људи и народа на свој језик и израз. — А и у стручном погледу; неће ли по овој књизи наставници нагонити беспомоћну дјецу да пишу „десетпута“, „дванаестпута“, или (кад уче ћирилицу) „лјепота“, „нјеговати“?!

А уза све — олако увођење нових правописних разлика и тамо гдје су се Белићев и Боранићев правопис подударали. Као да нашој језичкој култури и школству није већ доста правописних проблема, него им треба још да имају два правописа писања тачке, великог слова, састављених и растављених ријечи, ј између самогласника (уводе писање типа „радиус“)?!

Како одговорити

Кад је овако како јест са лингвистима из Хрватске, како на ово могу одговорити њихове колеге из других република?

Најприје да предочимо неколико једнако лоших могућих одговора: пустити нека ствари теку како теку, а практично је исто ако чекамо да нам политичари припреме радни сто и наговоре нас да сједнемо за њега; одговорити контраприручником, једнако сужене диоптрије, само из супротног угла; одговарати, макар уз сву ширину и толеранцију, како се ко снабе, нпр. низом приручника (гдје год се ко набе са жељом да се упише у списак Белић, Боранић... и да стекне мало гласа, и не само гласа), па да сваки сам бира из кинеских транскрипционих „стотину цвјетова“ или да сам крсти рецимо португалског фудбалера са Жордао, Жордан, Жордау, Жордаун... — Било би ипак трагикомично ако од случајева типа Камбоа, Кампучија, Кампућија, или Мао Цетунг, Цедунг, Дзедунг и сл. направимо обиљежја наше, овдашње, балканске самобитности и самосвојности.

Стварно је питање које је сепаратно рађени приручник А—С ставио пред лингвисте из три републике овакво: јесу ли спремни да заједно формулишу своје виђење материје у којој овај приручник ревидира или допуњује правописну норму из 1960. године, да са том ревизијом и допуном сучеле своју договорну верзију допуна и гдје треба поправки одредаба заједничког правописа, па да онда затраже подршку друштва и јавности за свој нацрт и за тај смјер рада, остављајући увијек отворена врата и за колеге из Хрватске ако се придруже заједничком циљу. А ако се набе довољно људи између најпозванијих за тај посао, питање је онда и пред њиховим осталим колегама и пред цијелим друштвом и јавношћу хоће ли их омести или подржати и придружити се програму увођења нужног реда у нашу језичку културу и његовања нашег књижевног језика као заједничког добра.

У томе послу треба без предрасуда подржати оправдане допуне и корекције норме које садржи приручник А—С (има таквих!), корекције онога што је слабо примљено и што слабо функционише у пракси. Али исто тако оспорити и одбити непотребне корекције, ремећење онога на што се већ створила навика, јер се правописне навике и опредјељења не мијењају као кошуље, а језичка заједница не може се спасавати једностраним примицањем неке ко се измиче.

А свакако не треба опонашати приручник А—С (а поготово још искључивије нормативистичке приступе међу хрватским лингвистима) у погледу сужености материје и вредновања, националне и варијантске ограничености, него задржати сву ширину Правописа 1960. г. у погледу признавања разлика и двојстава и принципа слободе избора. За нас са

простора гдје је некад примјењиван Белићев правопис то значи да се нећемо враћати на њега, него остајемо при системским корекцијама нормe које смо 1960. године направили ради обједињења правописа (-ијски уместо -иски, ђ испред с и ш, мала слова у апелативним дијеловима геогр. имена, тачка иза арапских бројева кад су редни); треба да остајемо и при термилолошким корекцијама (*везник, творба, зарез*) — упркос томе што видимо каква је у Хрватској судбина корака које су они били направили идући у сусрет заједничкој норми. Остајемо при томе не само зато да не демантујемо сами себе, поричући оно што су прихватили истакнути представници наше лингвистике и културе и друштво уопште, него и зато што осјећамо како немамо право да идемо назад.

Стално се говори како свако има право да у питањима језика и културе иде куд хоће. Радије бих рекао да је то правна могућност територијалних јединица — а да у нашем сложенем сплету и мозаику нико нема историјско и људско право да наше језичке изразе води у разлаз. Могли бисмо се и од других народа научити да се према заједничком језику треба односити као према важној тековини, са оном цивилизованошћу и одговорношћу коју показују нпр. Валонци, француски Швајцарци и Французи у Француској, који не праве три француска језика, или коју показују државе шпанског језика, које — иако често у међусобним сукобима — не дубу језичке јазове између себе.

*
* *
*

Ми смо изузетни у свијету по томе што у оквиру једног језика и једне државе имамо неколико нација; у тој разведености надмашујемо чак и вјерске диобе других истојезичких заједница. Мора ли се то претварати у смјер: па нека нам онда језик буде што мање заједнички (а и држава); није ли обзирније према будућим покољењима да им то заједничко очувамо, како би им, за неку будућност, остала отворена опција, могућност одређења, можда и за сасвим супротне токове: обједињавања и уједињавања; и с којом би то поштавања вриједном идеологијом — од древних вјерских до нових социјалистичких и хуманистичких — били неспојиви такви токови?

1875

Dear Mother
I received your letter of the 10th and was
glad to hear from you. I am well and
hope these few lines will find you the same.
I have not much news to write at present.
The weather here is very warm now.
I must close for this time. Write soon.
Your affectionate son,
John Doe

Dear Mother
I received your letter of the 15th and was
glad to hear from you. I am well and
hope these few lines will find you the same.
I have not much news to write at present.
The weather here is very warm now.
I must close for this time. Write soon.
Your affectionate son,
John Doe